

GYÓGYSZERÉSZETTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

Gyógyszerészet 42. 416–418. 1998.

Az egykori kassai jezsuita gyógyszerertár

Sági Erzsébet dr.

Košice, Szlovákia. A patika alapítási idejéről háztörténet (Historia domus) nem maradt fenn. Rendtörténész és helytörténész valószínűsíti az 1660 utáni időpontot. 1662-ben jelenik meg a rendházban az első jezsuita patikus. A gyógyszerertár a rend feloszlataásáig – hacsak politikai okból nem kellett szünetet beiktatni – folyamatosan működött. Az abolíciókor a gyógyszerek és az eszközök 3186 forint becsértéket képviseltek. Az utolsó jezsuita patikus nyilvános árverésen 3800 forintért vette meg a patikát.

Košice, Szlovákiában van. Egykor szabad királyi város, Abaúj-Torna vármegye székhelye és püspöki székhely volt.

Kassán a jezsuita rend már a XVI. század második felében megjelent, 1601-ben *Pázmány Péter* is itt tevékenykedett másodmagával. A következő évek a meglepedési kísérletek és elűzetések sorozata volt, az atyák 1640-ben térnek vissza a városba.

A jezsuita rendnek Kassán 1643-ban a király egy prépostságot, 1650-ben az úgynevezett királyi házat adja a kollégium alapítására. 1659-ben konviktus, 1660-ban papnevelő intézet létesül. A Thököly- majd Rákóczi-féle szabadságharc miatt több évi szünet után 1711 évben kezdenek újra a tanítást, ezt követően a fennálló teológiai és filozófiai szak mellett a jogi is működni kezdett.

A patikáról a rendtörténész azt írja: „1660-ban felmerül a gyógyszerertár terve, s néhány év múlva felállítják az Istenszemhez címzett gyógyszerertárat.” [1].

Helytörténeti forrás szerint: „1660 körül a jezsuita atyák felállítottak Fő utcai rendházukban egy fényesen berendezett gyógyszerertárat, melyet az Istenszemhez címeztek.” [2].

1662 évben találjuk a kollégiumban az első jezsuita gyógyszerészt *Hemíngus Funckot* [3].

A patika alapítási idejéről háztörténet nem maradt fenn. Az 1672 évvel megkezdett *Historia domus* 1673-ban meglevőként említi a gyógyszerertárat [4].

Az éves jelentés 1682 évben megemlékezik arról, hogy az atyáknak a rendházat el kellett hagyniok. Ebben felsorolják, hogy milyen értékeket hagytak vissza, több más között: „Elhagytuk egész Magyarország minden biztonnal leghíresebb patikáját” [5]. A rendtörténet szerint négy év múlva visszatérhettek.

Azokban az években, amikor a kollégium már működhetett, de nem találunk a rendi névjegyzékben jezsuita gyógyszerészt, akkor a patikában világi provizort alkalmaztak. Erre nézve több adatot találtam. A háztörténet 1700. április 18. és 1702. december 12. között öt alkalommal, név nélkül ír a provizorról [6]. 1707-ben több napig tartó patika leltározásánál megnevezi a provizort: *Michael Wancseket*, akiről 1708. november végéig ismétlenül ír [7]. *Wancsek* 1710. szeptember 26-án pestisben meghal, de van a patikában másik gyógyszerész és gyakornok is [8].

Ezen a jezsuiták által fenntartott patikán kívül volt a

városban egy régebbi alapítású, városi tulajdonú gyógyszerertár, mely a kezdetektől a XVIII. század első harmadáig váltakozó bérlők kezén nem felelt meg az elvárásoknak, ezért a város fontolóra vette annak megszüntetését úgy, hogy annak gyógyszerkészletét felkínálják a jezsuitáknak. Volt esztendő, hogy abba bérlőt sem kaptak. 1736-ban a városi patikát a volt bérlő megvásárolta, az azóta is fennáll [9].

A jezsuita patikát 1735 évtől rendszeresen ellenőrizték és az közforgalmú gyógyszerertárként a rend feloszlataásáig működött [10].

A kassai jezsuita patika alapítási idejét a fentiek alapján az első rendi gyógyszerész megjelenésétől: 1662. évtől lehet számítani.

A kassai kollégiumban az alábbi jezsuita patikusok teljesítettek szolgálatot:

1662–1669	<i>Hemíngus Funck,</i>
1670–1674	<i>Joannes Wilser,</i>
1675–1676	<i>Adamus Statelich,</i>
1677–1682	<i>Joannes Talck,</i>
1683–1685	a működés szünetel,
1686	–
1687–1691	<i>Joannes Talck,</i>
1692–1693	<i>Joannes Punzart,</i>
1694–1698	<i>Joannes Talck,</i>
1699	<i>Joannes Holosinski,</i>
1700–1702	–
1703–1706	<i>Joannes Holosinski,</i>
1707–1711	–
1712–1715	<i>Tobias Chmell,</i>
1716	<i>Casparus Steyer,</i>
1717–1723	<i>Jacobus Kuster,</i>
1724	<i>Casparus Steyer,</i>
1725–1727	<i>Tobias Chmell,</i>
1728–1732	<i>Hieronymus Pezelt,</i>
1733	<i>Antonius Schlösser,</i>
1734–1736	<i>Franciscus Simon,</i>
1737–1745	<i>Franciscus Althaus,</i>
1746	<i>Norbertus Zinlackh,</i>
1747–1751	<i>Joannes B. Hradeck,</i>
1752	<i>Matthias Saglmayr,</i>
1753	<i>Adamus Schwingheimer,</i>
1754–1759	<i>Thaddaeus Dilling,</i>
1760–1773	<i>Christianus Schram</i> [11, 12].

A városi patikus 1732-ben még bérlőként megújította a készleteit, ennek ellenőrzésére felkért három orvost és még egy személyt, ezt közhírré tette úgy, hogy megjelentetett erről egy könyvecskét, melyet a helybeli jezsuita nyomda készített el a részére. Címe „Antidotarium sive Pharmacopoea Nova, Liberae, Regiaeque Civitatis Cassoviensis...” Első mondata: „Akinek nincs jó híre, nincs becsülete, annak nincs élete sem; és nincsen rútabb az emberi megnyilvánulások között, mint az embereknek rólunk alkotott értéktelenségi ítéletét ennek ellentmondó törekvésekkel meg nem cáfolni.” Néhány kiemelés: „Nagyon fájjaljuk, hogy ez a mi gyógyszerárunk sok-sok év múltával minden jó hírét és hitelét veszítve létezik... hogy pedig elavult, állapotukra és használati idejükre nézve erejüket veszített orvosságok véletlenül meg ne maradjanak, ezeket 1732 év december napján nyilvánosan elégetjük... Ezek pótlására Bécsből új szereket hozatunk és annyiért mint Bécsben, sőt olcsóbban is megkaphatod nálunk... Élj kedves olvasó és hogy egészséges légy, ezt a mi gyógyszerárunkat használd fel. Joannes Christophorus Thaurentii.” [13].

Nevezett amikor rendbe hozta a patikáját, 1735 évben a helytartótanácshoz fordult, hogy tiltsák meg a jezsuitáknak a gyógyszer árusítást, ök évi 8000 ft-ot nyernek a patikán. A rektor azt válaszolta, hogy ez az összeg a kollégium egész évi jövedelme. A helytartótanács megerősítette a jezsuita patika közforgalmú jogát azzal a feltétellel, hogy az előírás szerint működjön, olyan áron adja a gyógyszereket, mint a világi gyógyszerészek, engedje, hogy az orvos az éves ellenőrzést megtartsa, ha van civil provizora, azt vizsgának és eskünek vesse alá [14]. Közteherviselésként a kollégium ekkor évi 30 ft adó fejében átad a városnak 500 ft-ot „egyszer s mindenkorra”, majd 1748 évben – nyilván jövedelme növekedtével, meg azért is, mert a királynő felülvizsgálta a szerzetesrendek patikakartását – a városnak 1000 ft-ot ad, a rektor szavai szerint „azért, hogy a polgári terhektől megszabaduljunk” [15, 16].

Ritka kincsként fennmaradt Kassa város gyógyszerész esküje 1754 évről, mely a *Joseph Carol Perbegg* által szerkesztett eskü korszerűsített változata [17].

Az 1739 évi pestis járvány alkalmából a kassai kollégium nyomdája kiadott egy 28 oldalas könyvecskét, címe „Brevis instructio...”. Első fejezet: a betegség terjedésének megakadályozása, második: a tünetek leírása, harmadik: azoknak a készítményeknek ismertetése, melyeket a kassai jezsuita patika kizárólagosan készít a betegség megelőzésére, elkerülésére és gyógyítására, 16 féle szer leírása, a negyedik: vallásos elmélkedés és ima.

1740-ben amikor *Thaurenty* meghalt, az özvegy három kiskorú gyermekére hivatkozva kérte a helytartótanácsot, hogy csak ő láthassa el a kassai helyőrséget és a környéken tartózkodó katonaságot gyógyszerrel, tiltsák meg a katonai sebésznek, hogy a jezsuitáktól vásároljon. Igazolja, hogy megfelelő provizort tart és a patikája jól el van látva gyógyszerrel. A bécsi haditanács véleményezi, átír a magyar kancelláriának, hivatkozik az 1735. november 8-i királyi határozatra, mely szerint polgári patika lássa el a katonaságot ne jezsuita, amennyiben az a

feltételeknek megfelel [18]. 1744-ben a lőcsei patikusok is reklamálnak, hogy a Haller-féle katonaság a kassai atyáktól szerzi be a gyógyszert. A válasz az volt, hogy van táborig patika, az legyen megfelelően ellátva [19]. A jezsuita patika 1741-ben két gyalogezred részére adott ki 6717 ft 43 kr értékben gyógyszert, a szokásos 10% engedménnyel, a kincstár éveken keresztül nem rendezte a számlát [20].

A jezsuita rend feloszlatásakor a gyógyszertár leltár szerinti értéke az alábbi volt:

alapanyag	1000 ft 39 kr
összetett gyógyszer	859 ft 30 kr
eszközök, edények	1325 ft 54 kr
összesen	3186 ft 03 kr
kinnlevőség	2500 ft 08 kr
a kasszában van	
1774. jan. 31-én	700 ft 30 kr
mindentösszesen	6386 ft 41 kr [21]

Az ott lévő provizor *Christianus Schram* 42 éves, 16 éve van a rendházban, egészségi állapota jó, egyelőre marad a patikában. Kap 100 ft-ot ruhára és 48 ft-ot három hónapra, mint a többi szerzetes [22]. A patikában – az egri püspöknek 1772-ben küldött kimutatás szerint – van 1 provizor, 1 világi gyógyszerész, 1 gyakornok és 1 laboráns. A patika évi hozama 1500 ft [23].

Christian Schram írásban ajánlatot tett arra, hogy bérbe veszi a patikát, először 600 majd 700 ft évi bérleti díjat ajánlott; amennyiben meg kell vennie, az esetben melőzzék a licitet, ő a becsült 3186 értékre 4000 ft vételárat kínál [24]. A válasz az volt, hogy árverésre kerül [25]. *Christian Schram* vette meg 1775. szeptember 30-án 3800 ft-ért. A város évi 80 ft adót fizettetett vele, a patikát mint „polgár” még éveken át birtokolta a patikavizsgálati jegyzőkönyvek tanúsága szerint [26].

IRODALOM

- Gyenis András S. I.*: Régi magyar jezsuita rendházak. Budapest. 1941. 29–31. o. – 2. *Molnár Béla*: Kassa város orvosi története. Kassa, 1944. 282. o. – 3. *Lukács, Ladislaus S. I.*: Catalogus personarum et officiorum Provinciae Austriae S. I. 1551–1773. I–XI. Roma. Institutum Historicum S. I. 1978–1995. – 4. Bp. Egyet. K.tár. Cod. Ab 86. Hist. Dom. Cassov. I. 1672–1692. – 5. M. Tud. Akad. film, B 6694. Litt. Ann. Vienn. fol. 42 r. – 6. Bp. Egyet. K.tár. Cod. Ab 86. Hist. Dom. Cassov. II. 1693–1705. – 7. Bp. Egyet. K.tár. Cod. Ab 87. Diarium oeconomicum Cassov. Coll. Ann. 1704–1708. – 8. Bp. Egyet. K.tár., Cod. Ab 88. Diarium oeconomicum Cassov. Collegii Ann. 1709–1711. – 9. *Molnár B.*: passim 277–284 o. – 10. MOL., Htt., Acta san., C 37; Lad. A; Fasc. 32; No 2., és Lad D; Fasc. 10. (1767) – 11. *Lukács, L.*: passim – 12. *Grabarits István-Grabaritsné Iház Zeuzsanna*: Az osztrák jezsuita rendtartomány patikái és patikusai 1716–1773. Orvostört. Közl. 107–108 (1984) 137–160 o. – 13. A fordítás Halmi Jánostól. Antidotarium Cassoviense. Orvostört. Közl. 33. 197–221, 200–204 (1964). – 14. MOL., C 37; Lad. A; Fasc. 1. és ua. Fasc. 32; No 2. – 15. MOL., C 37; Lad. A; Fasc. 32; No 2. – 16. MOL., M. Kamara, Acta Jes., irreg., 144.17 Coll. Cassov. fol. 352 v. és M. Tud. Ak. film B 7008 Ann. Coll. Cassov. 1748 és 56. o. és Bp. Egyet. K.tár., Cod. Ab 89., Diar. oecon. Cassov. fol. 72 r. –

17. MOL., Htt., C 37; Lad. A; Fasc 32; No 2. és *Linzbauer, X. F.*: Codex San-med. II. 62. o. 1736 év. – 18. MOL., C 37; Lad. A; Fasc. 2; No 2. – 19. MOL., M. Kamara, Insin. Comm. Bell. A 14; 1744; 15342 sz. film 96 és 124 o. – 20. MOL., M. Kamara., Acta Jes. E 152. Irreg. 203.11 – 21. = 20. – 22. MOL., E 152 Irreg. 204.1 – 23. MOL., M. Kancell., Acta gen. A 39; 1773; 2989. – 24. MOL., A 39; 1774; 769; 1775; 7958. – 25.

MOL., A 39; 1775; 798. – 26. MOL., Acta sec. ref. Nic. Skerlecz C 43; 1780-1, 1782-10, 1783-11, Htt., Dep. san. C 66; 1783/84-10 és 1786-36-5.

E. Sági: *Pharmacies of the Order of Jesuits in ancient Hungary. The late pharmacy of the Order of Jesuits at Kassa (Košice, Slovakia)*

Budapest, Lónyay u. 14. – 1093

Gyógyszerészet 42. 418–419. 1998.

Az egykori nagyszombati jezsuita patika

Sági Erzsébet dr.

Tрнава, Szlovákia. A jezsuita patika alapítási ideje 1635. A gyógyszerész 1748-ig közforgalmúként, azután a rend feloszlataásáig házi patikaként működött. Az 1773. évi leltár leírja a patikabútort, a gyógyszereket, eszközöket, edényzetet, valamint a 78 szakkönyvet. A jezsuita patika értékeit pénzzé tették és megszűnt létezni, holott az orvosegyetem kérte azt oktatási célra.

Tрнава Szlovákiában van. A pozsony megyei város 1543-tól az esztergomi érsek és főkáptalan székhelye volt. Itt volt 1777-ig az egyetem.

A nagyszombati kollégium 1615-ben, a nemesi konviktus 1624-ben, a Pázmány Péter alapította egyetem két karral 1635-ben nyílt meg, majd a jogi karral bővült. Thököly Imre és II. Rákóczi Ferenc hadi cselekményei miatt a fejlődés és működés nem volt zavartalan [1]. Az 1769. évben a királynő által alapított orvosi kar is itt nyert elhelyezést.

Az első jezsuita gyógyszerész *Abraham Jung* 1636-ban jelenik meg a rendi névsor szerint, azonban ő már 1635-ben ott van ápoló beosztásban [2].

1748. február 28-án a kollégium rektora *Andreas Patal* azt írja helytartótanácsnak: „A patikát 1635 évben alapították saját ellátásra és a közösség használatára. Ez a patika emberemlékezet óta nyilvános volt.” [3].

A városban működő polgári gyógyszerészek 1738-tól éveken keresztül ismételtén több beadványt intéztek a helytartótanácshoz kérve, hogy az a jezsuita patika működését – mivel az érdekeiket sértette – korlátozza [4]. Nagyszombatban a patikavizsgálati jelentések szerint 1747. évtől 1763-ig a polgári gyógyszerészek száma 4-ről 3-ra csökkent és annyi is maradt [5]. 1748. március 28-án a királynő rendeletileg visszavonta a jezsuita gyógyszerész közforgalmú jogát, az a továbbiakban csak házi patika lehetett [6]. A rend a patikajog megvonása után is folyamatosan tartott gyógyszerész frátert a kollégiumban egészen a feloszlataásig.

A nagyszombati jezsuita patika alapítási ideje: 1635 év, mely időtől 1748-ig közforgalmú gyógyszerészként, azt követően házi patikaként működött.

A nagyszombati kollégium patikus fráterei az alábbiak voltak:

1635–1648	<i>Abraham Jung</i>
1649–1652	<i>Udalricus Steidler</i>
1653	<i>Ignatius Scheiber</i>
1654	<i>Abraham Jung</i>
1655–1659	–
1660	<i>Ignatius Reichardt</i>
1661–1665	–
1666	<i>Matthias Hotschevar</i>
1667–1669	–
1670	<i>Balthasar Feuerstein</i>
1671	<i>Hemingus Funck</i>
1672	nincs adat
1673–1674	–
1675	<i>Joannes Wilser</i>
1676–1677	<i>Balthasar Feuerstein</i>
1678	–
1679	<i>Jacobus Sebaldt</i>
1680	<i>Andreas Heder</i>
1681–1682	<i>Joannes Eichler</i>
1683	<i>Matthias Mayrhoffer</i>
1684–1685	<i>Joannes Talck</i>
1686–1687	<i>Joannes Taborski</i>
1688	<i>Andreas Heder</i>
1689	<i>Joannes Rauplik</i>
1690–1692	<i>Joannes Holosinski</i>
1693–1694	<i>Joannes Taborski</i>
1695	<i>Cornelius Wirckner</i>
1696–1697	<i>Franciscus Päril</i>
1698	<i>Carolus Unz</i>
1699–1707	<i>Ferdinandus Tindelli</i>
1708	<i>Carolus Unz</i>
1709–1710	<i>Ferdinandus Tindelli</i>
1711	<i>Tobias Chmell</i>
1712	<i>Philippus Braun (Praum)</i>